

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

Олефір Валентина Петрівна

УДК 373.3.015.3:159.923.2]:78(043.3)

**ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ
МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В ПРОЦЕСІ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі психології факультету філософії та суспільствознавства Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Бех Іван Дмитрович,
дійсний член Національної академії
педагогічних наук України

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Іванчук Марія Георгіївна,
Чернівецький національний університет
імені Ю.Федьковича,
професор кафедри педагогіки та методики
початкової освіти;

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Карабаєва Ірина Іванівна,
Інститут психології імені Г.С.Костюка,
старший науковий співробітник лабораторії
психології дошкільника

Захист відбудеться «19» квітня 2021 р. о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601.

Автореферат розіслано «18» березня 2021 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В сучасних умовах розвитку нашого суспільства, активних трансформаційних процесів сфер життєдіяльності людини, поширення масової культури, збільшення відчуження, нівелювання особистості важливою постає проблема розвитку та збереження її індивідуальності. Кожен віковий період характеризується психологічними особливостями, що створюють підґрунтя для становлення індивідуальних відмінностей, показовим із яких є молодший шкільний вік. Необхідність оволодіння учбовою діяльністю, включеність молодшого школяра до специфічної системи взаємостосунків, розвиток довільності та усвідомленості психічних процесів та їх інтелектуалізація, внутрішнього плану дій, рефлексії, активне формування самосвідомості, мотиваційної сфери, збільшення можливостей самопізнання створюють сприятливі умови для розвитку неповторності дитини у даний віковий період. Тому проблема розвитку індивідуальності саме у молодшому шкільному віці потребує особливої уваги.

У психології під індивідуальністю розуміється унікальне своєрідне поєднання психічних особливостей людини, що відрізняє її від інших. Вона виявляється в рисах її характеру, темпераменті, звичках, специфіці інтересів, у якостях пізнавальних процесів, здібностях, потребах, індивідуальному стилі діяльності.

До проблеми індивідуальності у науково-педагогічній літературі звертались у своїх дослідженнях як зарубіжні (Б.Г.Ананьєв, Т.В.Архангельська, О.Г.Асмолов, А.С.Вотерман, В.П.Герасімов, О.С.Гребенюк, Т.Б.Гребенюк, Л.Я.Дорфман, В.М.Жураковська, Е.Еріксон, Е.І.Ісаєв, Дж. Келлі, С.А.Любишина, В.С.Мерлін, Г.Нуннер-Вінклер, Г.Олпорт, І.І.Резвицький, Дж.Ройс, В.М.Русалов, В.І.Слободчиков, Л.М.Собчик, Є.А.Ходирєва, А.С.Шалиганова, В.Штерн та ін.), так і вітчизняні (І.Д.Бех, О.О.Заболотська, В.У.Кузьменко, С.Д.Максименко, О.П.Сергеєнкова, Я.В.Хмелюк та ін.) науковці. Виявлено підходи до вивчення феномену та змісту індивідуальності, її структурних компонентів (Б.Г.Ананьєв, Т.В.Архангельська, О.С.Гребенюк, В.У.Кузьменко, В.С.Мерлін, В.М.Русалов), критеріїв (Є.А.Ходирєва) та психологічних умов розвитку в процесі спортивної діяльності підлітків (Т.В.Архангельська, Л.І.Лоскутова) та професійної підготовки в юнацькому віці (О.В.Декіна, А.М.Лисакова).

Вікові аспекти індивідуальності вивчаються у наукових працях О.О.Кудрявцевої, В.У.Кузьменко, І.С.Литвиненко, Ю.А.Мічуріної (дошкільний вік), Т.В.Архангельської, Т.В.Луценко (підлітковий вік), Н.А.Антонової, А.Ф.Іорданова, О.П.Сергеєнкової, Н.М.Чайки (юнацький вік).

Проблема індивідуальності молодшого школяра у психолого-педагогічній літературі розглядається у контексті вивчення питань загальних закономірностей формування індивідуальності (С.Н.Шибяєва), особливостей прояву залежно від статі (Л.Л.Баландіна), обдарованості (Т.М.Хрустальова), учбової мотивації (О.С.Войтов), особистісної безпорадності (Є.С.Давидова), а також через окремі психологічні феномени, що визначають індивідуальність молодшого школяра, або

ж є окремими структурними одиницями чи показниками цього складного психологічного утворення (Г.О.Балл, Т.М.Васецька, О.А.Гузенко, Т.О.Гетьман, Л.П.Журавльова, М.Г.Іванчук, В.Г.Кириленко, І.І.Карабаєва, Т.М.Лисянська, С.Д.Максименко, В.О.Моляко, Н.І.Мусяка, О.В.Скрипченко, Р.В.Павелків, О.М.Паламар, С.А.Поліщук, Ю.О.Приходько, Л.М.Співак, С.М.Томчук, А.В.Хижняк та ін.). Доведено, що оволодіння музичною діяльністю молодшим школярем позитивно позначається на таких утвореннях, які водночас характеризують його індивідуальність, як творча активність (Чж. Гуань, О.Ю.Козинська), креативність (А.В.Нєнахова, Н.І.Нікешина, О.О.Травіна), духовно-моральна культура (Р.А.Тельчарова, Л.П.Яненко), моральні уявлення (Т.Б.Сандабкіна), емоційна чуйність (О.В.Гордова, В.Т.Романов), культурна толерантність (О.А.Бурлак), універсальні учбові дії (Л.Л.Алексєєва), самопізнання (А.В.Криніцина), досвід міжособистісної взаємодії (О.С.Мільтонян), навички мисленнєвої діяльності (К.А.Міхєєва, Л.В.Яркіна) тощо.

Водночас, поза увагою науковців залишилася проблема психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра в процесі музичної діяльності. Їх виявлення відкриває шлях до розробки науково-обґрунтованої і психологічно доцільної системи формування індивідуальності на даному віковому етапі засобами музики.

Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення в науковій психолого-педагогічній літературі зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження: **«Психологічні умови становлення індивідуальності молодшого школяра в процесі музичної діяльності»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження входить до плану науково-дослідних робіт кафедри психології факультету філософії та суспільствознавства Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом «Теорія та технологія навчання та виховання в системі освіти». Тема дисертації затверджена Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 06 лютого 2002 року) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 8 від 29 жовтня 2002 року).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості, динаміку, психологічні умови становлення індивідуальності молодшого школяра та розробити й апробувати програму розвитку індивідуальності молодшого школяра в процесі музичної діяльності.

В основу дослідження покладено **припущення** про те, що в традиційних умовах навчання молодшого школяра його індивідуальність розвивається нерівномірно, а її формування буде більш успішним завдяки цілеспрямованій актуалізації в процесі музичної діяльності психологічних умов становлення індивідуальності з використанням активних соціально-психологічних методів навчання.

Для досягнення мети дослідження і перевірки висунутої гіпотези було сформульовано наступні **завдання**:

1. Визначити теоретико-методологічні підходи до вивчення проблеми становлення індивідуальності молодшого школяра в процесі музичної діяльності.
2. Виявити рівні, особливості прояву та динаміку розвитку індивідуальності у молодшому шкільному віці.
3. Експериментально визначити психологічні умови становлення індивідуальності молодшого школяра.
4. Створити модель, обґрунтувати, розробити і апробувати програму актуалізації психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра в процесі музичної діяльності.

Об'єкт дослідження – індивідуальність дитини молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – психологічні умови становлення індивідуальності дітей молодшого шкільного віку в процесі музичної діяльності.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають: основні положення суб'єктного підходу до вивчення особистості (К.О.Абульханова-Славська, А.В.Брушлінський, С.Л.Рубінштейн, В.О.Татенко, Т.М.Титаренко), особистісно-орієнтованого підходу (К.О.Абульханова-Славська, І.Д.Бех, І.С.Булах), інтегрований підхід до розгляду індивідуальності (В.У.Кузьменко), принцип єдності свідомості та діяльності (С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, Г.С.Костюк), принцип індивідуального підходу навчання та виховання особистості (Я.А.Коменський, К.Д.Ушинський, С.Ф.Русова), положення про сутність індивідуальності (Б.Г.Ананьєв, Т.В.Архангельська, О.Г.Асмолов, І.Д.Бех, О.С.Гребенюк, Т.Б.Гребенюк, В.У.Кузьменко, В.С.Мерлін, С.Л.Рубінштейн, В.М.Русалов), вчення про особливості формування індивідуальності в молодшому шкільному віці (Л.Л.Баландіна, О.С.Войтов, Є.С.Давидова, Т.М.Хрустальова, С.Н.Шибяєва).

Для розв'язання поставлених завдань використовувались наступні **методи дослідження**: *теоретичні* (теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних теоретичних та експериментальних досліджень, теоретичне моделювання тощо); *емпіричні* (спостереження, індивідуальні та групові бесіди, тестування; констатувальний та формувальний експерименти); *методи обробки даних* (узагальнення та систематизація якісних і кількісних даних емпіричного дослідження; методи математичної статистики – кореляційний аналіз за методом рангової кореляції Спірмена; оцінка достовірності та значущості експериментальних даних – критерій Т-Віллкоксона).

На різних етапах дослідження використовувався комплекс *психодіагностичних методик*: адаптована програма спостереження за проявами індивідуальних відмінностей дитини (за В.У.Кузьменко); тест шкільної тривожності Філіпса; дитячий варіант тесту Кеттела, адаптованого Е.М.Александровською; методика дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн в модифікації А.М.Прихожан; методика оцінки рівня сформованості учбової діяльності (Г.В.Репкіна, Е.В.Заїка); методика О.Висоцького «Спостереження для оцінки вольових якостей»; методика «Оцінка шкільної мотивації».

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження здійснювалося впродовж 2003-2020 років на базі Ставищенського навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа I-III ступенів-педагогічний ліцей» №1 та Ставищенського навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа I-III ступенів-юридичний ліцей» №2 імені О.С.Паланського Ставищенської районної ради Київської області, селища Ставище Київської області. Експериментальна вибірка становила 261 дитину молодшого шкільного віку.

Наукова новизна та теоретична значущість одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* визначено поняття «індивідуальність молодшого школяра» як унікальне своєрідне поєднання психологічних особливостей дитини, що вирізняє її від інших, складається із індивідуального та особистісного конструктів та визначається характеристиками самосвідомості, емоційно-вольової сфери та здібностей); розкрито специфіку вияву, рівнів розвитку (високий - стабільний, середній - недостатньо стабільний, низький - нестабільний) та динаміку індивідуальності молодших школярів; доведено переважання середнього (недостатньо стабільного) рівня вияву індивідуальності впродовж молодшого шкільного віку); обґрунтовано комплекс психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра (оптимальний рівень тривожності, адекватна самооцінка, позитивна мотивація навчання, ефективне цілепокладання, розвинений самоконтроль та саморегуляція поведінки, креативність, досвід міжособистісної взаємодії); обґрунтовано модель становлення індивідуальності молодшого школяра та розроблено, апробовано й доведено ефективність програми з розвитку індивідуальності у молодшому шкільному віці у процесі музичної діяльності;

- *розширено та уточнено* поняття індивідуальності та її структури, роль окремих психологічних феноменів, які визначають індивідуальність у молодшому шкільному віці;

- *набуло подальшого розвитку* знання про становлення індивідуальності молодшого школяра у процесі навчальної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що застосований пакет діагностичних методик для визначення особливостей прояву індивідуальності та авторська програма її розвитку шляхом актуалізації психологічних умов у процесі музичної діяльності можуть бути використані психологами, вчителями з метою діагностування особливостей вияву та реалізації психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра в якості доповнення до складових програмно-методичного забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів.

Отримані в дисертаційному дослідженні висновки можуть доповнити зміст навчальних дисциплін: «Психологія розвитку», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Методика викладання музики в школі».

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження доповідалися й отримали схвалення на п'яти Міжнародних науково-практичних конференціях, семи Всеукраїнських конференціях; звітних науково-практичних конференціях

викладачів і аспірантів НПУ імені М.П.Драгоманова (2003-2020 рр.) та на засіданнях кафедри психології факультету філософії і суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова (2002-2020 рр.).

Результати дисертаційного дослідження впроваджено: в навчально-виховний процес Ставищенського навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа I-III ступенів-педагогічний ліцей» №1 Ставищенської районної ради Київської області (довідка про впровадження № 01-28/169 від 26.11.2020) та Ставищенського навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа I-III ступенів-юридичний ліцей» №2 імені О.С.Паланського Ставищенської районної ради Київської області (довідка про впровадження № 02-02/300 від 26.11.2020).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження відображено у 12 одноосібних публікаціях автора, серед них 6 статей у вітчизняних фахових наукових виданнях, 1 стаття в зарубіжному фаховому періодичному виданні та 5 – матеріали науково-практичних конференцій.

Структура роботи та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (257 найменувань, з них 4 іноземною мовою) і додатків, розміщених на 24 сторінках. Робота містить 26 таблиць і 5 рисунків на 20 сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 198 сторінках комп'ютерного набору. Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету й основні завдання дослідження, охарактеризовано теоретико-методологічну базу роботи, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів; подані відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, основні публікації автора за змістом роботи та структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні засади дослідження проблеми становлення індивідуальності молодшого школяра у процесі музичної діяльності»** представлено узагальнені результати теоретичного вивчення основних підходів до проблеми індивідуальності у психолого-педагогічній літературі, особливостей вияву індивідуальності в молодшому шкільному віці, психологічних умов становлення індивідуальності та впливу музичної діяльності на індивідуальність молодшого школяра.

У зарубіжних дослідженнях індивідуальність розглядається здебільшого крізь призму феноменів самості, ідентичності, самоактуалізації, моральних якостей, окреслених в індивідуальній, епігенетичній, гуманістичній теоріях (А.Адлер, С.Вотерман, Е.Еріксон, А.Маслоу, Г.Нуннер-Вінклер, К.Роджерс). Переважно у співвідношенні із поняттями «індивід», «особистість», «суб'єкт діяльності» вивчається індивідуальність у вітчизняній та радянській психології (Б.Г.Ананьєв, О.Г.Асмолов, І.Д.Бех, О.С.Гребенюк, Т.Б.Гребенюк, В.С.Мерлін, С.Л.Рубінштейн, В.М.Русалов, В.І.Слободчиков, Л.М.Собчик, В.В. Торгонський).

Критеріями розвитку індивідуальності виступають рефлексивність, здатність до самовизначення, креативність (Є.А.Ходирева). Проаналізовано підходи до визначення поняття індивідуальності та її структурних компонентів (рівень індивіда, суб'єкта діяльності, особистісний рівень – Б.Г.Ананьєв; нейродинамічний, психодинамічний, особистісний рівні – В.С.Мерлін; формально-динамічний та змістовий аспект – В.М.Русалов; мотиваційно-ціннісний, рефлексивний, дієво-практичний компонент – Т.В.Архангельська; мотиваційна, інтелектуальна, емоційна, вольова, предметно-практична, екзистенційна сфери та сфера саморегуляції – О.С.Гребенюк).

Ми поділяємо позицію В.У.Кузьменко, яка розглядає індивідуальність як унікальну динамічну систему, структурна основа якої утворюється шляхом поєднання комплексу відмінностей *індивідного* (темперамент, стан здоров'я, здібності та інтереси) та *особистісного* (самосвідомість, соціально-етичний, емоційно-вольовий, потребово-мотиваційний, інтелектуальний розвиток) спрямування, а змістова супроводжується формуванням певних властивостей, функціональним призначенням яких постановка та досягнення важливих, індивідуально- та соціально-значущих життєвих цілей, здійснення смислоутворювальних, адекватних ціннісним установкам виборів та винаходження найбільш ефективних способів їх досягнення.

Цілісні наукові дослідження розкривають вікові аспекти індивідуальності щодо таких періодів як дошкільний (О.О.Кудрявцева, В.У.Кузьменко, І.С.Литвиненко, Ю.А.Мічуріна), підлітковий (Т.В.Архангельська, Т.В.Луценко), юнацький вік, зокрема в контексті професійної підготовки (Н.А.Антонова, А.Ф.Іорданов, О.П.Сергеєнкова, Н.М.Чайка).

Проблема індивідуальності молодшого школяра була спеціальним предметом теоретичних та емпіричних досліджень досить обмеженого кола науковців (Л.Л.Баландіна, О.С.Войтов, О.С.Гребенюк, Т.Б.Гребенюк, Є.С.Давидова, Т.М.Хрустальова, С.Н.Шибяєва та ін.), в яких встановлюються індивідуальні особливості дітей залежно від статі, характеристик сім'ї, педагогічної обдарованості, рівнів учбової мотивації, особистісної безпорадності тощо.

Окремі психологічні феномени, що визначають індивідуальність молодшого школяра, або ж являються окремими структурними одиницями чи показниками цього складного психологічного утворення, розглядалися багатьма дослідниками (здібності – М.Г.Ахметвалієва, О.В.Муссалітіна; мислення – Г.О.Балл, Д.Б.Ельконін, А.В.Запорожець, О.М.Колотило, С.Д.Максименко, В.О.Моляко, О.В.Скрипченко, Н.Ф.Тализіна, О.К.Тихомиров, Л.Й.Скалич, Т.А.Яновська; мотивація учіння – О.А.Гузенко, В.Г.Кириленко, О.М.Паламар; позитивне ставлення до навчання – М.Г.Іванчук; емоційні та вольові якості – Л.Кравчук, С.А.Поліщук, К.В.Савченко, С.М.Томчук, А.В.Хижняк; емпатія – Л.П.Журавльова; самосвідомість, Я-концепція, самооцінка – І.С.Загурська, Л.М.Кулакова, Н.І.Мусяка, О.А.Онисюк, Р.В.Павелків, О.В. Романова; рефлексія – Н.М.Пеньковська; комунікативна компетентність – Л.Б.Сікорська; взаємодія з дорослими та однолітками – І.І.Карабаєва).

Увагу на проблемі психологічних умов розвитку індивідуальності акцентують такі вчені як: Т.В.Архангельська, Т.В.Белих, О.В.Декіна, А.М.Лисакова, Л.І.Лоскутова, С.І.Шibaєва, досліджуючи спортивну та музичну діяльність підлітків, процес тренування та професійної підготовки у юнацькому віці. Науковцями доведено, що становленню індивідуальності сприяють формування позитивної мотивації та особистісно значущих смислів до цілеспрямованої, регулярної активності, розвиток самоцінності; реалізація особистісно-орієнтованого та суб'єктно-діяльнісного підходів (Л.І.Лоскутова); актуалізація самопізнання, самопроектування, розвиток суб'єктної активності (О.В.Декіна); оптимізація рівня тривожності, самооцінки, розвиток самоконтролю та цілепокладання (А.М.Лисакова); учбове співробітництво (С.І.Шibaєва); забезпечення сприятливого середовища для вияву творчості, розвиток здатності до самоприйняття, адекватної самооцінки, формування потреб саморозвитку, самовдосконалення (Т.В.Архангельська); високий рівень саморегуляції поведінки (Т.В.Белих).

На основі аналізу аргументується, що залучення молодшого школяра до музичної діяльності позитивно позначається на таких феноменологічних утвореннях, які водночас характеризують його індивідуальність. Це такі як: творча активність (Чж.Гуань, О.Ю.Козинська), креативність (Н.І.Нікешина, А.В.Ненахова, О.О.Травіна), духовно-моральна культура (Л.П.Яненко), моральні уявлення (Т.Б.Сандабкіна), емоційна чуйність (О.В.Гордова, В.Т.Романов), культурна толерантність (О.А.Бурлак), універсальні учбові дії (Л.Л.Алексєєва), самопізнання (А.В.Криніцина), досвід міжособистісної взаємодії (С.О.Мільтонян), навички мисленнєвої діяльності (К.А.Міхєєва, Л.В.Яркіна), оптимальний рівень тривожності, позитивна мотивація навчання (М.Б.Корольова).

Базуючись на дослідженнях науковців щодо психологічних умов та ролі музичної діяльності у формуванні індивідуальності, ми зробили припущення про те, що психологічними умовами становлення індивідуальності молодшого школяра в процесі музичної діяльності виступають оптимальний рівень тривожності, адекватна самооцінка, позитивна мотивація навчання, ефективне цілепокладання, розвинений самоконтроль та саморегуляція поведінки, креативність, досвід міжособистісної взаємодії. Визначені положення покладено в основу емпіричного вивчення особливостей та психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра.

У другому розділі *«Експериментальне дослідження особливостей прояву індивідуальності молодшого школяра та психологічних умов її становлення»* відображено методичні засади та результати констатувального експерименту щодо особливостей індивідуальності молодшого школяра, динаміки її розвитку та психологічних умов становлення.

Завданнями констатувального етапу дослідження стало вивчення особливостей вияву складових, рівнів та динаміки індивідуальності молодшого школяра; емпіричне визначення психологічних умов становлення індивідуальності у молодшому шкільному віці.

Реалізація першого завдання здійснювалось за допомогою адаптованої програми спостереження за проявами індивідуальних відмінностей дитини В.У.Кузьменко, яка дозволяє охарактеризувати індивідуальність згідно *індивідного* (*темперамент* – сила, рухливість, емоційність, загальна активність; *стан здоров'я* – фізичний стан, наявність або відсутність хронічних захворювань, розвиток моторики, володіння основними рухами; *здібності та інтереси* – інтерес до певного виду предметів або об'єктів, оригінальний підхід до стандартних завдань) та *особистісного* (*самосвідомість* – система ставлень, об'єктивне оцінювання та самооцінювання, наявність мети та реальність її досягнення; *соціально-етична сфера* – поведінка в соціальному середовищі, здійснення впливу на взаємостосунки, вибір засобів досягнення цього; *емоційно-вольова сфера* – довільність психічних процесів, уміння долати посилені труднощі, зосередитись, регулювання емоційних реакцій адекватно до ситуації; *потребово-мотиваційна сфера* – провідні потреби та мотиви діяльності; *інтелектуальний розвиток* – знання, вміння, навички, розвиненість пізнавальних процесів, пізнавальна активність) конструктів. Вище зазначена методика дозволяє виокремити три рівні стабільності індивідуальних відмінностей дитини – високий, середній та низький. *Високий рівень* – стан індивідуальних відмінностей *стабільний* – характеризується стабільністю індивідних та особистісних відмінностей за усіма або більшістю вказаних параметрів. Відмінності за усіма чи більшістю індикаторів кожного конструкту виявляються постійно, у різних видах діяльності, у різних ситуаціях спілкування. *Середній рівень* – стан індивідуальних відмінностей *недостатньо стабільний* – характеристики виявляються інколи, час від часу за більшістю індикаторів обох базових конструктів або постійно – в одному з них, та рідко в іншому. *Низький рівень* – стан індивідуальних відмінностей *нестабільний* – характеризується нестійкістю прояву індивідуальних відмінностей майже за усіма показниками індивідного та особистісного конструктів; поведінкові прояви індивідуальних відмінностей виявляються надзвичайно рідко, лише в окремих ситуаціях.

Отримані результати проведеного дослідження за допомогою вище зазначеної програми засвідчили, що більшість молодших школярів - першокласників (61,1%) виявляють недостатньо стабільний стан індивідуальних властивостей. 33,3% першокласників характеризується нестабільним станом індивідуальних властивостей, і лише 5,6% мають стабільний стан індивідуальних властивостей.

Процес становлення стабільності індивідуальних відмінностей впродовж навчання в молодшій школі має загалом незначну позитивну динаміку. До четвертого класу лише на 7,1% зростає кількість учнів із високим рівнем стабільності індивідуальних відмінностей. На 12,8% знижується кількісна представленість школярів із низьким рівнем стабільності індивідуальних відмінностей та на 5,7% зростає число учнів із середнім рівнем стабільності індивідуальних відмінностей.

Середні значення показників стану відмінностей індивідного та особистісного конструктів індивідуальності школярів перших класів вказують, що

найменші значення стабільності вияву мають задатки та здібності (0,2) як складові індивідного конструкту індивідуальності та відмінності сфери самосвідомості (0,7), емоційно-вольової (0,7) та інтелектуальної (0,8) сфер як складові особистісного конструкту індивідуальності. Для більшості першокласників властивими є середній та низький рівні стабільності індивідуальних відмінностей, які значущою мірою визначаються нестабільністю виявів здібностей та інтересів, а також сфери самосвідомості, емоційно-вольової та інтелектуальної сфер.

Вивчення динаміки показників індивідного та особистісного конструктів індивідуальності молодшого школяра засвідчило, що у четвертокласників порівняно збільшується представленість стабільного стану вияву індивідуальних властивостей згідно таких шкал як: вік (на 14,5%), здоров'я та фізичний розвиток (на 11,1%), самосвідомість (на 25,0%), соціально-етичний розвиток (7,6%), емоційно-вольова сфера (на 13,1%), інтелект (на 2,8%). Зменшується представленість нестабільного стану вияву індивідуальних властивостей за шкалами: вік (на 4,2%), здоров'я та фізичний розвиток (на 10,4%), здібності (на 25,7%), самосвідомість (на 20,8%), емоційно-вольова сфера (на 36,1%), потребово-мотиваційна сфера (на 3,6%), інтелект (на 13,1%). Зміни у представленості вищезазначених рівнів станів вияву індивідуальних властивостей індивідного та особистісного конструктів індивідуальності молодших школярів відповідно позначаються на представленості недостатньо стабільного їх стану у бік зменшення згідно шкал: вік (на 10,3%), здоров'я та фізичний розвиток (на 0,7%), самосвідомість (4,2%), соціально-етичний розвиток (на 15,2%), та у сторону збільшення згідно шкал: темперамент (9,1%), здібності (25,7%), емоційно-вольова сфера (на 23,0%), потребово-мотиваційна (на 4,8%), інтелект (на 10,4%).

Найбільші позитивні зміни в становленні індивідуальності впродовж молодшого шкільного віку стосуються таких її складових як самосвідомість, емоційно-вольова сфера та здібності, які для даного вікового періоду вважаються закономірними, оскільки визначаються появою таких психологічних новоутворень як довільність пізнавальних процесів, розвиток рефлексії, підвищення адекватності та критичності самооцінки, оволодіння навичками учбової діяльності, основами навчальних предметів тощо.

Попри такі позитивні зрушення, переважна більшість молодших школярів-четвертокласників демонструють недостатньо стабільний стан вияву властивостей індивідного та особистісного конструктів індивідуальності, характеристика яких представлена у висновках.

Виявлені рівні стабільності стану вияву індивідуальних відмінностей у школярів першого та четвертого класів не є задовільними, оскільки стабільний рівень виявляє їх незначна частина. Переважна більшість учнів має недостатньо стабільний та нестабільний стани вияву індивідуальних відмінностей.

Встановлені особливості вияву індивідуальності та її динаміка в молодшому шкільному віці дозволили визначити даний феномен як *унікальне своєрідне поєднання психологічних особливостей молодшого школяра, що вирізняє його від інших, складається із індивідного та особистісного конструктів та визначається характеристиками самосвідомості, емоційно-вольової сфери та здібностей.*

На теоретичному етапі дослідження в якості психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра нами було виділено оптимальний рівень тривожності, адекватну самооцінку, позитивну мотивацію навчання, ефективне цілепокладання, розвинений самоконтроль та саморегуляцію поведінки, креативність, досвід міжособистісної взаємодії, які досліджувались наступними методиками: тест шкільної тривожності Філіпса (рівень тривожності), дитячий варіант тесту Кеттела, адаптований Е.М.Александровською (рівень тривожності, адекватність самооцінки, досвід міжособистісної взаємодії), методика дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн в модифікації А.М.Прихожан (адекватність самооцінки), методика оцінки рівня сформованості учбової діяльності Г.В.Рєпкіної, Е.В.Заїки (адекватність самооцінки, рівень розвитку цілепокладання, самоконтролю в учбовій діяльності, інтересу в учбовій діяльності), методика «Оцінка шкільної мотивації» (рівень шкільної мотивації), тест «Домальовування» (образна та вербальна креативність).

Результати дослідження представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції показників індивідуальності та психологічних умов її становлення

Показник психологічної умови становлення індивідуальності	Коефіцієнт кореляції (r) та рівень статистичної значущості (p)
Загальний рівень шкільної тривожності	r=-0,58 при p=0,01
Переживання соціального страху	r=-0,52 при p=0,01
Фрустрація потреби досягнення успіху	r=-0,55 при p=0,01
Страх самовираження	r=-0,42 при p=0,01
Страх ситуації перевірки знань	r=-0,50 при p=0,01
Страх невідповідності очікуванням оточення	r=-0,60 при p=0,01
Страх у стосунках із учителями	r=-0,5 при p=0,01
Загальний рівень самооцінки	r=0,40 при p=0,01
Впевненість у собі	r=0,42 при p=0,01
Цілепокладання	r=0,55 при p=0,05
Самоконтроль	r=0,60 при p=0,05
Шкільна мотивація	r=0,57 при p=0,01
Креативність	r=0,48 при p=0,01
Відкритість до спілкування	r=0,43 при p=0,01
Соціальна сміливість	r=0,37 при p=0,05
Розуміння соціальних нормативів	r=0,34 при p=0,05

Кореляційний аналіз показників розвитку індивідуальності молодших школярів виявив тісний взаємозв'язок із показниками як шкільної тривожності (r=-0,58, при p=0,01), так і показниками її чинників (переживання соціального - r=-0,52

при $p=0,01$; фрустрація потреби досягнення успіху - $r=-0,55$ при $p=0,01$; страх самовираження - $r=-0,42$ при $p=0,01$; страх ситуації перевірки знань - $r=-0,50$ при $p=0,01$; страх невідповідності очікуванням оточення - $r=-0,60$ при $p=0,01$; страх у стосунках із учителями - $r=-0,5$ при $p=0,01$); а також показниками загального рівня самооцінки ($r=0,40$ при $p=0,01$) та впевненості у собі ($r=0,42$ при $p=0,01$); цілепокладання ($r=0,55$ при $p=0,05$); самоконтролю ($r=0,60$ при $p=0,05$); шкільної мотивації ($r=0,57$ при $p=0,01$); креативності ($r=0,48$ при $p=0,01$); відкритості до спілкування ($r=0,43$ при $p=0,01$); соціальної сміливості ($r=0,37$ при $p=0,05$); розуміння соціальних нормативів ($r=0,34$ при $p=0,05$). Це дало підстави розглядати оптимальний рівень тривожності, адекватну самооцінку, позитивну мотивацію навчання, ефективне цілепокладання, розвинений самоконтроль та саморегуляцію поведінки, креативність, досвід міжособистісної взаємодії визначальними психологічними умовами становлення індивідуальності дитини молодшого шкільного віку.

З огляду на величину коефіцієнта кореляції та рівня його статистичної значущості звертає на себе увагу ієрархічне положення зв'язків між рівнем індивідуальності та шкільною тривожністю, і зокрема її чинниками – страхом невідповідності очікуванням оточення, фрустрацією потреби досягнення успіху, страхом ситуації перевірки знань, переживанням соціального страху, страхом самовираження; між рівнем індивідуальності та шкільною мотивацією, рівнем розвитку інтересу в учбовій діяльності, самооцінки, впевненості у собі, образної та вербальної креативності, що буде враховано при побудові формуального експерименту.

Виявлені результати щодо недостатнього розвитку індивідуальності молодших школярів зумовили необхідність створення психологічної програми актуалізації визначених психологічних умов становлення індивідуальності дітей молодшого шкільного віку.

У третьому розділі *«Шляхи формування індивідуальності молодшого школяра в процесі музичної діяльності»* представлено теоретичні засади побудови формуального експерименту, програму роботи з формування індивідуальності молодшого школяра, аналізуються кількісні та якісні результати апробації запропонованої програми у музичній діяльності.

Актуалізація психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра забезпечується розвитком таких його особистісних якостей та здатностей як розвитком навичок самоаналізу та рефлексії, самопізнання, почуття впевненості та успішності, розвитком самостійності, відповідальності, ціннісних орієнтацій, творчих навичок та умінь, психічних процесів (сприймання, пам'яті, мислення, уваги, вольових якостей), навичок спілкування, ввічливості, а також оволодінням компонентами учбової діяльності (усвідомлення смислу учіння, пізнавальний інтерес, стійка позитивна мотивація, здатність до самостійного цілеутворення та цілереалізації, самооцінка, самоконтроль).

Оптимізувати процес становлення індивідуальності молодшого школяра дозволяють забезпечення індивідуального підходу навчання та виховання, врахування вікових особливостей учнів у процесі музичної діяльності, принципів гуманістичного, діяльнісного та творчого підходів, створення креативного освітнього середовища, забезпечення суб'єктної позиції молодшого школяра, використання спільних форм навчальної діяльності, інтеграція ігрової і навчальної діяльності. Одним із дієвих способів актуалізації виокремлених психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра є активне соціально-психологічне навчання.

На основі теоретичного вивчення проблеми та результатів констатувального експерименту нами була обґрунтована модель становлення індивідуальності молодшого школяра в процесі музичної діяльності, яка передбачає її формування шляхом актуалізації визначених умов комплексом психолого-педагогічних засобів (Рис. 1).

Експериментальна робота проводилася впродовж 2018-2019 навчального року в Ставищенському навчально-виховному комплексі «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів-педагогічний ліцей» №1 Ставищенської районної ради Київської області. Для експерименту були відібрані контрольна та експериментальна групи загальною кількістю 57 досліджуваних (28 учнів – експериментальна група, 29 учнів – контрольна група) – молодших школярів – другокласників. Заняття відбувалися в межах проведення факультативного уроку музики в загальній кількості 34 години).

Програма розвитку індивідуальності молодшого школяра в музичній діяльності, що базується на розробленій моделі, являє собою створений авторський цикл *навчально-розвивальних занять «Розвиток індивідуальності молодшого школяра на уроках музичного мистецтва»*.

Завданнями програми розвитку індивідуальності молодшого школяра в музичній діяльності стали: розвиток навичок самопізнання, формування адекватного уявлення, позитивного ставлення до себе, розвиток здатності до самостійної постановки цілей, умінь цілереалізації; оволодіння прийомами саморегуляції, формування довільної уваги, подолання імпульсивності, розвиток вольових якостей; формування позитивного ставлення до навчання; розвиток пізнавального інтересу, комунікативних навичок, доброзичливості, чуйності, толерантності.

Кожне заняття програми являло собою комплекс вправ/процедур як авторської модифікації, так і запозичених, які представляють активні методи соціально-психологічного навчання (групова дискусія, рольова гра, вправи на самопізнання і самооцінювання, вправи для розминки), що виконуються в рамках основних видів музичної діяльності – слухання музики, співу, інтонування, гри на музичних інструментах, імпровізації, засвоєння музичних знань. Реалізація розробленої програми формувального експерименту включає етапи: констатувальний, розвивальний та контрольний-діагностичний.

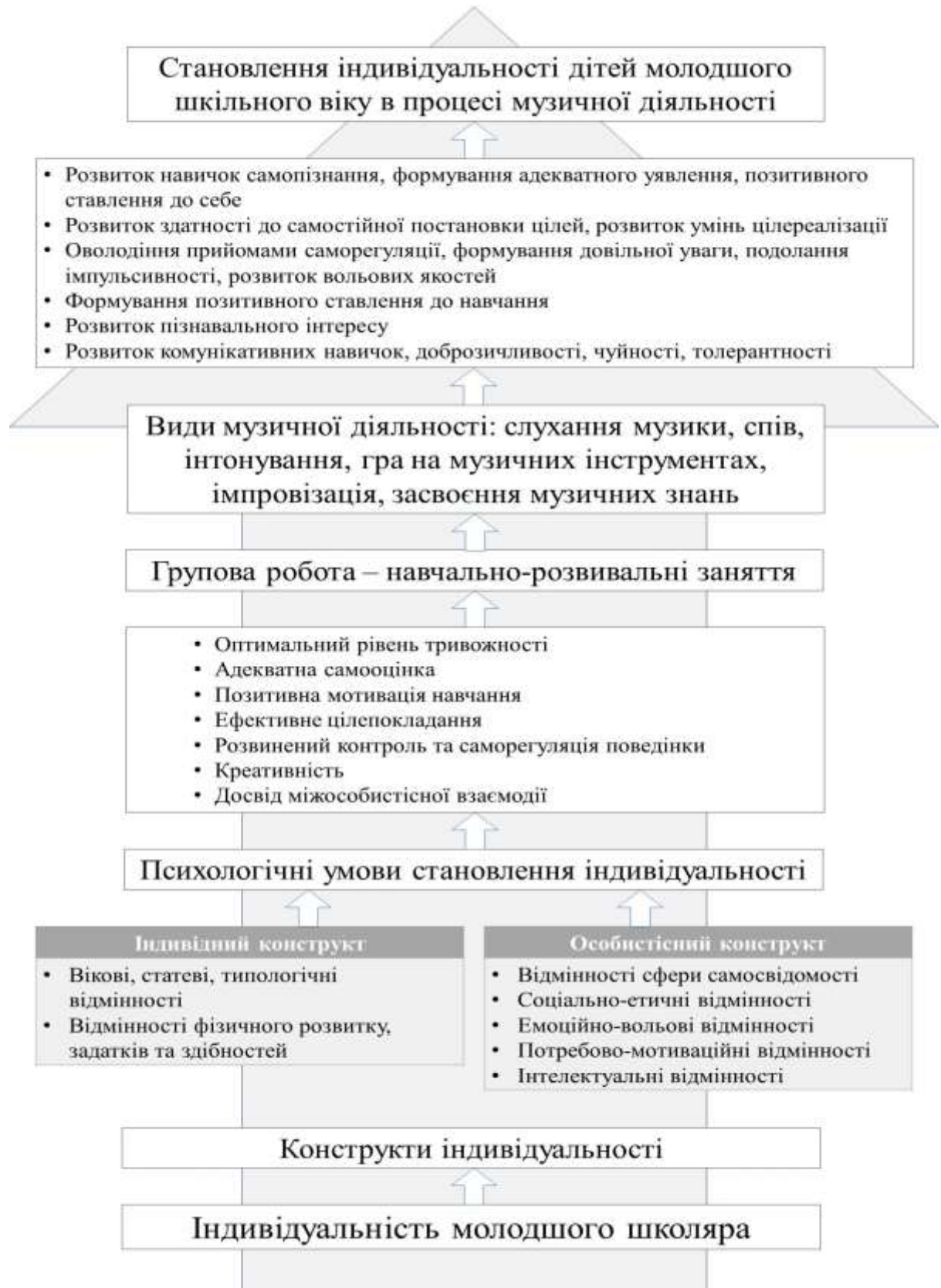

Рис. 1. Модель становлення індивідуальності молодшого школяра в процесі музичної діяльності

Результати апробації програми розвитку індивідуальності молодшого школяра в музичній діяльності засвідчили її ефективність, що виявилось у суттєвому зменшенні показників низького рівня індивідуальності у досліджуваних експериментальної групи по закінченню формувального експерименту (табл. 2).

Таблиця 2

Зміни рівнів індивідуальності молодших школярів в процесі музичної діяльності (у%)

Рівні загального показника індивідуальних відмінностей	Кількість досліджуваних					
	Експериментальна група			Контрольна Група		
	До	Після	Різ-ниця	До	Після	Різ-ниця
Високий рівень (стан індивідуальних відмінностей стабільний)	11,1	29,6	18,5	12,5	14,3	1,8
Середній рівень (стан індивідуальних відмінностей недостатньо стабільний)	62,0	55,6	6,4	63,4	65,5	2,1
Низький рівень (стан індивідуальних відмінностей нестабільний)	26,9	14,8	12,1	24,1	20,2	3,9

Серед досліджуваних експериментальної групи після формувального впливу 29,6% молодших школярів характеризувалися високим рівнем індивідуальності, тоді як на початку експерименту таких учнів було 11,1%; 55,6,0% - середнім рівнем (до формувального впливу ця група складала 62,0%), та 14,8% - низьким рівнем (у порівнянні з 26,9%).

По закінченні експерименту зменшилася група досліджуваних, що виявляє середній рівень індивідуальності (на 6,4%), значно меншою стала група досліджуваних із низьким рівнем індивідуальності (на 12,1%). Значущим також є те, що збільшилася кількість молодших школярів із високим рівнем індивідуальності – на 18,5%.

Молодші школярі контрольної групи значущих змін у показниках рівнів індивідуальності не виявили (1,8%; 2,1%; 3,9% - зміни представленості високого, середнього та низького рівнів індивідуальності досліджуваних контрольної групи у процесі формувального експерименту відповідно).

Відмінності у показниках рівнів індивідуальності молодших школярів експериментальної групи до і після експерименту є статистично значущими ($t=0,00$) на високому рівні $p=0,001$, і, навпаки, у контрольній групі статистично значущих розбіжностей не виявлено ($t=142,00$ при $p=0,1$).

Порівняльний аналіз показників рівнів тривожності, самооцінки, інтересу в учбовій діяльності, цілепокладання, самоконтролю, шкільної мотивації, креативності, навичок міжособистісної взаємодії виявив інтенсивну динаміку змін

у результатах до і після формувального впливу. Зміни у показниках відбулися на всіх рівнях. Найбільш позитивні зміни у процесі формувального експерименту відмічаються в аспекті зниження рівнів тривожності та таких її чинників як страх самовираження, страх ситуації перевірки знань, страх невідповідності очікуванням оточення, переживання соціального страху, збалансування самооцінки, підвищення впевненості у собі, пізнавального інтересу, образної та вербальної креативності. Більшість молодших школярів, що приймали участь у формувальному експерименті, почали характеризуватися адекватною самооцінкою, підвищенням впевненості у собі, самостійності в оволодінні пізнавальною інформацією, інтересу до учбової діяльності, здатності оригінально вирішувати завдання, уміння долати посилені труднощі, регулювати емоційні реакції, виявляти доброзичливість, відкритість, емпатію у спілкуванні.

І хоча в експериментальній групі молодших школярів із низьким рівнем індивідуальності залишилось 14,8% досліджуваних, отримані результати стали підтвердженням того, що формування індивідуальності молодшого школяра можливе за умови цілеспрямованого впливу.

Отримані результати підтвердили гіпотезу дослідження та дозволяють зробити наступні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та результати експериментального дослідження психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра у процесі музичної діяльності, яке полягало у вивченні теоретичних підходів до досліджуваної проблеми; емпіричному дослідженні рівнів, особливостей прояву та динаміки розвитку індивідуальності у молодшому шкільному віці; визначенні психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра; створенні моделі та обґрунтуванні, розробці й апробуванні програми актуалізації психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра у процесі музичної діяльності.

1. До визначення поняття індивідуальності та її структурних компонентів у психології існує багато підходів, що не суперечать один одному, а висвітлюють різні сторони цього складного психологічного явища. Індивідуальність виступає унікальною динамічною системою, структурна основа якої утворюється шляхом поєднання комплексу відмінностей індивідуального (темперамент, стан здоров'я, здібності та інтереси) та особистісного (самосвідомість, соціально-етичний, емоційно-вольовий, потребово-мотиваційний, інтелектуальний розвиток) конструктів.

Молодший шкільний вік є сензитивним періодом для формування індивідуальності дитини. Процесові становлення індивідуальності сприяють позитивна мотивація, ефективне цілепокладання, адекватна самооцінка, почуття власної самоцінності, прагнення до самопізнання та саморозвитку, оптимальний рівень тривожності, розвинений самоконтроль та саморегуляція поведінки, сформована суб'єктна позиція у процесі навчання. Учбова діяльність та музична діяльність виступають середовищем формування індивідуальності дитини

молодшого шкільного віку. Музична діяльність включає різні способи та засоби пізнання дітьми музичного мистецтва, а через нього – оточуючого середовища та самого себе, які сприяють як музичному, так і загальному розвитку. Основними видами музичної діяльності є слухання музики, хоровий та сольний спів, пластичне інтонування, гра на музичних інструментах, імпровізація, засвоєння музичних знань.

Залучення молодшого школяра до музичної діяльності позитивно позначається на таких психологічних утвореннях, які водночас характеризують його індивідуальність, як: творча активність, креативність, духовно-моральна культура, моральні уявлення, емоційна чуйність, культурна толерантність, універсальні учбові дії, самопізнання, досвід міжособистісної взаємодії, навички мисленнєвої діяльності, оптимальний рівень тривожності, позитивна мотивація навчання тощо.

2. Переважній більшості молодших школярів властивий *середній рівень* розвитку індивідуальності. Для *індивідуального конструкту* характерним є: усвідомлення власного віку, поведінка у відповідності до вікових еталонів, вияв достатнього мовленнєвого запасу, неохоче включення до провідної діяльності, недостатній вияв відповідних до віку особистісних новоутворень, відмінної від інших дітей поведінки; прагнення виконання соціальні ролі у відповідності до фактичної статі, зацікавленість особливостями поведінки людей різної статі; відповідність зовнішньому вигляду свого віку щодо зросту та ваги, вміння маніпулювати предметами, демонструвати відповідно віку розвиненість основних рухів, рухову активність, наявність соматичних та хронічних захворювань; труднощі у вияві витривалості, переключення від одного до іншого виду діяльності, адаптації, при значних фізичних та психічних навантаженнях; недостатній вияв інтересу до якогось одного, нехарактерного для інших виду діяльності; присвячення невеликої кількості часу улюбленим видам діяльності; невміння вигадувати нові прийоми реалізації улюбленої діяльності, наполегливо відстоювати можливість займатися улюбленою діяльністю, намагатися діяти відмінно від зразків, по-своєму. *Особистісному конструкту властиві*: не досить адекватне уявлення про себе, результати власної діяльності, невпевненість у виконанні своїх соціальних ролей, нездатність визначити та досягти мету навчальної діяльності; недостатній вияв приязного ставлення до оточуючих, дотримання існуючих у класі норм і правил поведінки, не завжди адекватна реакція на характер стосунків між дітьми, відсутність прагнення впливати на них та використовувати для цього ефективні засоби; недостатній прояв уважності та зосередженості, здатності долати посилені труднощі, діяти наполегливо, здатності регулювати (проявляти або стримувати) емоційні реакції адекватно до ситуації, розпізнавати настрій, емоційний стан інших, адекватно на них реагувати; недостатній вияв потреб у пізнавальній, інтелектуальній, руховій діяльності, спілкуванні, недостатнє або відсутнє бажання навчатись у школі; недостатній вияв активності та уважності під час занять; творчості при розв'язанні пізнавальних завдань; уміння ставити складні питання.

Середній рівень вияву індивідуальних відмінностей значущою мірою визначається нестабільністю виявів здібностей та інтересів, а також сфери самосвідомості, потребово-мотиваційної, емоційно-вольової та інтелектуальної сфер.

Найбільші зміни в становленні індивідуальності впродовж молодшого шкільного віку стосуються таких її складових як самосвідомість, емоційно-вольова сфера та задатки і здібності, які для даного вікового періоду є закономірними, визначаючись появою таких психологічних новоутворень як довільність пізнавальних процесів, розвиток рефлексії, підвищенням адекватності та критичності самооцінки, оволодінням навичками учбової діяльності, основами навчальних предметів тощо. Переважання недостатньо стабільного рівня вияву індивідуальності впродовж молодшого шкільного віку практично не змінюється, що не є задовільним з огляду якості навчально-виховного процесу школи.

3. Визначальними для становлення індивідуальності молодшого школяра виступають такі *психологічні умови* як оптимальний рівень тривожності, адекватна самооцінка, ефективне цілепокладання, розвинений самоконтроль та саморегуляція поведінки, позитивна мотивація навчання, креативність, досвід міжособистісної взаємодії. Найтісніші кореляційні зв'язки виявлено між рівнем індивідуальності та шкільною тривожністю, і зокрема її чинниками – страхом невідповідності очікуванню оточення, фрустрацією потреби досягнення успіху, страхом ситуації перевірки знань, переживанням соціального страху, страхом самовираження; між рівнем індивідуальності та шкільною мотивацією, рівнем розвитку інтересу в учбовій діяльності, самооцінки, впевненості у собі, образної та вербальної креативності. Отримані дані зумовили пошук шляхів підвищення рівнів індивідуальності молодших школярів через актуалізацію психологічних умов її становлення.

4. Теоретичним підґрунтям формуального експерименту з розвитку індивідуальності молодшого школяра є положення провідних вчених про можливість впливу на даний психологічний феномен, активізацію його розвитку, про особливості актуалізації визначених психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра у процесі музичної діяльності.

Теоретична модель формування індивідуальності молодшого школяра в музичній діяльності передбачає розвиток конструктів індивідуальності завдяки актуалізації психологічних умов її становлення – оптимального рівня тривожності, адекватної самооцінки, позитивної мотивації навчання, ефективного цілепокладання, розвиненого самоконтролю та саморегуляції поведінки, креативності, досвіду міжособистісної взаємодії – під час групових навчально-розвивальних занять із використанням активних соціально-психологічних методів навчання в рамках основних видів музичної діяльності – слухання музики, співу, інтонування, гри на музичних інструментах, імпровізації, засвоєнні музичних знань.

Результатом апробації навчально-розвивальної програми з формування індивідуальності молодшого школяра в музичній діяльності стала оптимізація рівнів таких визначальних психологічних умов становлення індивідуальності

молодшого школяра як тривожність, самооцінка, мотивація навчання, цілепокладання, самоконтроль та саморегуляція поведінки, креативність, досвід міжособистісної взаємодії, а також підвищення загального рівня індивідуальності, що проявилось у збільшенні інтересу до учбової діяльності, здатності оригінального вирішення стандартних завдань, гармонізації самооцінки, підвищенні впевненості у собі, самостійності в оволодінні пізнавальною інформацією, уміння долати посильні труднощі, регулювати емоційні реакції адекватно до ситуації, виявляти доброзичливість, відкритість, емпатію у спілкуванні.

Враховуючи результати апробації програми розвитку індивідуальності молодшого школяра в музичній діяльності, розроблено методичні рекомендації для психологів, вчителів музичного мистецтва щодо активізації індивідуальності у молодшому шкільному віці.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми становлення індивідуальності молодшого школяра. Подальшого вивчення потребують питання щодо гендерних відмінностей становлення індивідуальності молодших школярів в процесі оволодіння музичною діяльністю.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях автора

Статті у вітчизняних періодичних фахових наукових виданнях

1. Олефір В.П. Застосування тренінгу у підготовці вчителів музики. *Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2012. Т. XIV. Ч. 6. С. 334-342.

2. Олефір В.П. Розвиток індивідуального стилю музично-творчої діяльності у молодшому шкільному віці. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Чернігів, 2012. Т.2. Вип. 105. С. 40-44.

3. Олефір В.П. Модель розвитку індивідуальності молодшого школяра у сфері музичної діяльності. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. VI. Психологія обдарованості*. Житомир, 2013. Вип. 9. С. 354-362.

4. Олефір В.П. Вплив проблемного навчання на розвиток індивідуальності та музичних здібностей молодших школярів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: зб. наукових праць*. Київ, 2013. Вип. № 41(65). С. 107-113.

5. Олефір В.П. Особливості прояву індивідуальних відмінностей молодших школярів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: зб. наукових праць*. Київ, 2017. № 5(50). С. 110-117.

Статті у зарубіжних та наукометричних виданнях

6. Олефир В.П. Психолого-педагогические условия развития индивидуальности ребёнка на уроках музыки. *Сибирский педагогический журнал, научное периодическое издание*. Новосибирск, 2013. №6. С. 79-84.

7. Олефір В.П. Розвиток індивідуальності молодшого школяра у процесі музичної діяльності. *Психологічний часопис Інституту психології імені Г.С.Костюка*. Київ, 2020. Вип. 6(10). С. 29-37.

Матеріали наукових конференцій: 5 найменувань

АНОТАЦІЇ

Олефір В.П. Психологічні умови становлення індивідуальності молодшого школяра у процесі музичної діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук (за спеціальністю 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія»). – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2021.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню проблеми психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра в процесі музичної діяльності.

Визначено теоретичні підходи до проблеми психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра в процесі музичної діяльності. З'ясовано, що молодший шкільний вік є сприятливим для формування індивідуальності дитини в музичній діяльності. Досліджено компоненти (індивідний та особистісний) та рівні розвитку (високий – стабільний, середній – недостатньо стабільний, низький – нестабільний) індивідуальності молодших школярів. Виявлено комплекс психологічних умов становлення індивідуальності молодшого школяра (оптимальний рівень тривожності, адекватна самооцінка, позитивна мотивація навчання, ефективне цілепокладання, розвинений самоконтроль та саморегуляція поведінки, креативність, досвід міжособистісної взаємодії).

Обґрунтовано і розроблено модель та програму становлення індивідуальності молодшого школяра в музичній діяльності, апробація якої довела її ефективність та необхідність впровадження в освітній процес загальноосвітньої школи.

Ключові слова: індивідуальність, молодший школяр, психологічні умови становлення індивідуальності, музична діяльність, оптимальний рівень тривожності, адекватна самооцінка, позитивна мотивація навчання, ефективне цілепокладання, розвинений самоконтроль та саморегуляція поведінки, креативність, досвід міжособистісної взаємодії.

Олефір В.П. Психологические условия становления индивидуальности младшего школьника в процессе музыкальной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук (по специальности 19.00.07 «педагогическая и возрастная психология»). – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2021.

Диссертационное исследование посвящено изучению проблемы психологических условий становления индивидуальности младшего школьника в процессе музыкальной деятельности.

Определены теоретические подходы к проблеме психологических условий становления индивидуальности младшего школьника в процессе музыкальной

деятельности. Выявлено, что младший школьный возраст выступает благоприятным периодом для формирования индивидуальности ребенка в музыкальной деятельности. Исследованы компоненты (индивидуальный и личностный) и уровни развития (высокий – стабильный, средний – недостаточно стабильный, низкий – нестабильный) индивидуальности младших школьников. Определено комплекс психологических условий становления индивидуальности младшего школьника (оптимальный уровень тревожности, адекватная самооценка, положительная мотивация обучения, эффективное целеполагание, развитый самоконтроль и саморегуляция поведения, креативность, опыт межличностного взаимодействия).

Обоснована и разработана модель и программа становления индивидуальности младшего школьника в музыкальной деятельности, апробация которой доказала ее эффективность и необходимость внедрения в учебный процесс общеобразовательной школы.

Ключевые слова: индивидуальность, младший школьник, психологические условия становления индивидуальности, музыкальная деятельность, оптимальный уровень тревожности, адекватная самооценка, положительная мотивация обучения, эффективное целеполагание, развитый самоконтроль, саморегуляция, креативность, опыт межличностного взаимодействия.

Olefir V. Psychological conditions of formation of the primary schoolchild's individuality in the process of musical activity. - Manuscript.

The dissertation on competition of the candidate of scientific physiological degree (for a specialty 19.00.07 «pedagogical and developmental psychology»). National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2021.

The dissertation research is devoted to the study of the problem of psychological conditions for the formation of a primary schoolchild's individuality in the process of musical activity.

It was found that the primary school age is favorable for the formation of individuality of the child's musical activity. The components (individual and personal) and levels of development (high stable, average insufficiently stable, low - unstable) of individuality of primary schoolchildren is studied. The complex of psychological conditions of individuality of the primary schoolchildren is revealed (optimal formation of anxiety, adequate self-esteem, positive motivation, effective learning, developed self-regulation of behavior, creativity, experience of goal setting, self-control and interpersonal interaction).

The model and the program of formation of individuality of the primary schoolchildren in musical activity are proved and developed. The testing of the or program proved its effectiveness and necessity of the introduction in the educational process of the secondary school.

Key words: individuality, primary schoolchild, psychological conditions of individuality, musical activity, optimal level of anxiety, adequate self-esteem, positive motivation, positive motivation for learning, effective goal setting, developed self-control and self-regulation of behavior, creativity, experience of interpersonal interaction.

Підписано до друку 17.03.2021 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 070
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.